

NIEREGULARNIK RADOGOSKI

NUMER
06

Muzeum
Tradycji
Niepodległościowych
w Łodzi

egzemplarz bezpłatny

WSTĘPNIAK

Magdalena Młynarska

W szóstym numerze „Nieregularnika” chcemy przedstawić Państwu zarys koncepcji wystawy stałej pt.: *Zabrał ich ogień...Pieńko więzienia na Radogoszczu w świetle losów ludności Kraju Warty w okresie II wojny światowej*. Omówione zostaną również wyniki kwerend źródłowych przeprowadzonych przez pracowników merytorycznych Muzeum oraz proces typowania i przygotowania obiektów do prezentacji na ekspozycji. Tworzona wystawa stanowi część szerszego projektu finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Koncepcja ekspozycji stałej przewiduje przemyślany podział prezentowanych treści. Scenariusz powstał po przeprowadzeniu rzetelnych kwerend źródłowych. Narracja na wystawie zawierać będzie najnowsze ustalenia dotyczące funkcjonowania więzienia na Radogoszczu. Jednym z podstawowych założeń jej twórców jest jasny przekaz historyczny, który jednocześnie wprowadzi widza w klimat okupowanej Łodzi oraz realiów życia codziennego w Kraju Warty.

Do każdej części ekspozycji pracownicy merytoryczni wyselekcjonowali odpowiednią pod względem tematycznym grupę obiektów. Znajdą się tutaj zarówno archiwalia (dokumenty, mapy, listy, grypsy itp.), ikonografia (pocztówki i fotografie), jak i trójwymiarowe muzealia: broń, mundury, przedmioty życia codziennego czy też elementy wyposażenia więziennego. Wytypowane eksponaty, mogą być prezentowane na wystawie w oryginałach dopiero po uzyskaniu pisemnej zgody Dyrektora Muzeum. Zgoda ta może być udzielona po wcześniejszych konsultacjach z naszym Konserwatorem Dzieł Sztuki.

Kluczową rolę w procesie przygotowania listy eksponatów odgrywa współpraca pomiędzy Działem Zbiorów, a Konserwatorem Dzieł Sztuki. Na cele nowej ekspozycji Dział Zbiorów przygotował szczegółową dokumentację do wybranych obiektów, która zawiera: numer inwentarzowy, tytuł/nazwę, autora, datowanie, technikę wykonania, opis merytoryczny, opis stanu zachowania, wycenę rynkową zabytku, jego wymiary oraz wizualizację. Fotografie muszą być na tyle czytelne by nie było wątpliwości co do stanu faktycznego obiektu. Prawidłowo wykonana fotografia wraz ze szczegółowym opisem stanu zachowania daje możliwość weryfikacji czy artefakty w czasie eksponowania nie uległy zniszczeniu.

W całym procesie wieloetapowego i złożonego przedsięwzięcia jakim jest wystawa stała trzeba pamiętać, że zabytek należy traktować jako unikalny i nie do zastąpienia. Dlatego tak ważne jest zachowanie szeregu wymogów, które pozwalają na bezpieczne prezentowanie zbiorów. Konieczne jest zabezpieczenie ich nie tylko przed kradzieżą czy pożarem, ale również niewłaściwymi warunkami klimatycznymi oraz oświetleniowymi. Projekt aranżacji powinien uwzględniać wszystkie wymagania prawidłowego eksponowania artefaktów.

Wykaz obiektów wytypowanych na wystawę trafia do konserwatora już dwa lata przed planowanym otwarciem ekspozycji. Jeżeli stan zachowania jest niezadowalający, dopiero po przeprowadzeniu właściwych prac konserwatorsko-restauracyjnych obiekt może zostać udostępniony na czas wystawy. Ostateczną listę obiektów na wystawę zamyka się dziesięć miesięcy przed jej otwarciem z zaznaczeniem zabytków przeznaczonych do konserwacji.

Rola Konserwatora Zbiorów

w procesie tworzenia nowej wystawy stałej w Oddziale Martyrologii Radogoszcz

Opracowała: Paulina Wach

W Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi w Oddziale Martyrologii Radogoszcz przeprowadzono modernizację budynków. W części administracyjno-magazynowej powstała Pracownia Konserwacji Zbiorów, w której pracuje dyplomowany Konserwator Dzieł Sztuki.

Pomieszczenie wyposażone jest w nowy, wyspecjalizowany sprzęt, niezbędny do przeprowadzenia szeregu zabiegów konserwatorsko-restauratorskich na zabytkach. Mamy tu takie urządzenia jak: maszyna do uzupełniania masą papierową, stół niskociśnieniowy do dublażu, stół podświetlany do precyzyjnej naprawy ubytków i przedarc w papierze, nowoczesny system odciągowy oraz wiele innych.

Fot. Paulina Wach

W pracowni odnawiane są obiekty na podłożu papierowym, pergaminowym i skórzanym. Konserwacji i restauracji poddaje się takie zabytki jak: dokumenty, mapy, afisze, plakaty, grafiki, rysunki, pocztówki, fotografie, negatywy, książki. Obiekty wykonane są w różnych technikach artystycznych, mają różne formaty, a ich stan zachowania jest kwestią indywidualną i w dużej mierze zależy od ich losów. Pracownia ma pod swoją opieką także zbiór obrazów, rzeźb, broni, mebli, sztandarów, odzieży i wiele innych eksponatów związanych z walką narodowowyzwoleńczą Polaków od Powstania Kościuszkowskiego po czasy współczesne.

Fot. Paulina Wach

Fot. Paulina Wach

Każdy zabytek jest inny i niesie za sobą inną problematykę, dlatego podejście do każdego obiektu jest indywidualne. Począwszy od dokładnego opisu stanu zachowania, poprzez stworzenie programu i zakresu prac konserwatorsko-restauratorskich, samą realizację zadań do opracowania dokumentacji fotograficznej i opisowej. Praca konserwatora jest żmudna i długotrwała, wymaga cierpliwości i dużej precyzji. Czas pracy nad obiektem jest zależny nie tylko od tempa działań konserwatora, ale również technologii poszczególnych etapów konserwacji. Często na efekty trzeba czekać, ale warto. Oprócz poprawienia wyglądu estetycznego zabytku, konserwacja ma na celu również wyeliminowanie czynników szkodliwych i niszczących oraz zabezpieczenie obiektu dzięki czemu spowolnione zostają procesy starzeniowe. Przedłuża się żywotność cennych artefaktów, a co za tym idzie daje możliwość poznania i obcowania ze świadectwem historii kolejnym pokoleniom.

Fot. Paulina Wach

W związku z remontem pomieszczeń wystawienniczych powstaje nowa wystawa stała pt. *Zabrał ich ogień... Piekło więzienia na Radogoszczu w świetle losów ludności Kraju Warty w okresie II wojny światowej*. Obecnie głównym zadaniem pracowni konserwacji jest przygotowanie wszystkich obiektów, które zostały wytypowane do zaprezentowania na wspomnianej ekspozycji. Stopień zniszczenia poszczególnych zabytków jest zróżnicowany. Niektóre materiały poddawane są zabiegom kosmetycznym, a na innych przeprowadzić trzeba pełen zakres prac konserwatorskich. Dzięki nowej pracowni jest to możliwe do zrobienia na miejscu, w muzeum. Zabytki nie opuszczają swojego miejsca przechowywania, co niweluje ryzyko zniszczenia w czasie transportu i przebywania w innym miejscu. Skracą się również czas przedsięwzięcia o proces poszukiwania odpowiedniego konserwatora oraz pracowni, która wykona konserwację i sprawy administracyjne związane z realizacjami zewnętrznymi.

Od koncepcji przez konserwację po aranżację...

Nowa wystawa stała na Radogoszczu – kształt ekspozycji, najnowsze ustalenia źródłowe, dobór i konserwacja eksponatów, rozwiązania aranżacyjne

Opracował: dr Karol Jadczyk

Od 19 stycznia 2020 r. w Oddziale Martyrologii Radogoszcz przy ul. Zgierskiej 147 oglądać będzie można efekty kilkuletnich prac zespołu merytorycznego przygotowującego nową wystawę stałą. Podczas uroczystego otwarcia światło dzienne ujrzy część nowej ekspozycji: *Zabrał ich ogień... Piekiło więzienia na Radogoszczu w świetle losów ludności Kraju Warty w okresie II wojny światowej*.

1. Kształt nowej wystawy

Pokłosiem przeprowadzonej przez pracowników Muzeum burzy mózgów nad przyszłym kształtem nowej wystawy stałej w Oddziale Martyrologii Radogoszcz pt.: *Zabrał ich ogień... Piekiło więzienia na Radogoszczu w świetle losów ludności Kraju Warty w okresie II wojny światowej* stało się wypracowanie pewnej koncepcji aranżacyjnej. Zespół merytoryczny zdecydował się zastosować w niej układ problemowo-chronologiczny. Ekspozycja stanowić będzie spójną narrację opowiadającą dzieje Rozszerzonego Więzienia Policijnego na Radogoszczu, widziane przez pryzmat wojennych losów mieszkańców Kraju Warty w okresie 1939-1945. Motywem przewodnim stanie się historia miejsca, ludzi i tragedii, jaka ich spotkała.

Koncepcja zakłada czwórpodział treści zaprezentowanych na wystawie. Według przyjętych założeń narracja zaczynać się będzie w dzisiejszym holu głównym (Sala 1), w którym ekspozycja ukaże administrację, życie codzienne oraz politykę depolonizacyjną w ówczesnym Kraju Warty.

Część druga (Sala 2) poświęcona zostanie przedwojennej historii miejsca oraz utworzeniu hitlerowskiego Rozszerzonego Więzienia Policijnego na Radogoszczu. Pojawią się tutaj dokumenty, zdjęcia oraz plany przestrzenne dotyczące zarówno samej fabryki włókienniczej zlokalizowanej przy szosie Zgierskiej, jak również szczegóły biograficzne jej właściciela, żydowskiego fabrykanta Samuela Abbego.

Dowód osobisty ze zdjęciem Waltera Pelzhausena, AIPN, sygn. Ld 498-28, Akta Prokuratora Sądu Okręgowego w Łodzi w sprawie Waltera Pelzhausena, t. I.

Trzecia, bardzo obszerna w treści część ekspozycji (Sala 3), opowie historię zarówno więźniów, jak i ich oprawców. Ukazane zostaną ciekawsze biogramy osadzonych oraz sylwetki wybranych przedstawicieli administracji więziennej, zaś w wyodrębnionych fragmentach tej części ekspozycji zrekonstruowane zostaną: cela oraz izba chorych, odzwierciedlające warunki życia w więzieniu. We fragmencie poświęconym personelowi więziennemu znajdują się nie tylko biogramy zbrodniarzy, lecz również oryginalne bądź wiernie zrekonstruowane, w oparciu o relacje świadków, narzędzia tortur (tzw. „warsztat”, beczka, pałki, pejce itp.)

Wieńcząca ekspozycję część czwarta (Sala 4 i 5) ukaże tragiczny epilog więzienia radogoskiego, którym było jego spalenie i wymordowanie przez Niemców osadzonych w nocy z 17 na 18 stycznia 1945 r., w przeddzień wkroczenia Armii Czerwonej do Łodzi. Ta część wystawy będzie miała szczególnie emocjonalny charakter. Na zmysły zwiedzających oddziaływać będą w silny sposób unikatowe fotografie, archiwalne nagrania filmowe (pozyskane z TVP Łódź) z wplecionymi opowieściami naocznych świadków tej tragedii, jak również stanowiska do odsłuchu, gdzie dzięki lektorowi wysłuchać będzie można nieznane dotychczas relacje ocalałych z masakry więźniów. Punktem kulminacyjnym będzie projekcja filmu nakręconego tuż po wkroczeniu Armii Czerwonej na teren więzienia, który ukazuje pogorzelsko radogoskie. Ze względu na wyjątkowo drastyczne zdjęcia, będzie on udostępniony jedynie wybranym grupom wiekowym, w specjalnie wydzielonej części ekspozycji.

2. Wyniki kwerend i ich wpływ na kształt nowej ekspozycji

Wiele żmudnych kwerend źródłowych przeprowadzonych przez pracowników merytorycznych naszego Muzeum doprowadziło do szeregu ciekawych konstatacji w tematyce związanej z więzieniem na Radogoszczu. Niezwykle intrygująca pod względem badawczym okazała się kwerenda akt Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Instytutu Pamięi Narodowej. Jej wynikiem było nie tylko pozyskanie zbioru niespotykanych dotychczas fotografii związanych z Radogoszczem lecz również dotarcie do wielu zeznań więźniów, które stały się materiałem bezcennym w kontekście odtworzenia klimatu tamtych czasów

Fot. Paulina Wach

i zrekonstruowania wyposażenia więziennego: cel (pryce, kibel, tablica kredowa itp.), izby chorych (łóżko szpitalne, szafka na leki, wyposażenie sanitariusza, leki) oraz narzędzi tortur stosowanych przez personel więzienny, takich jak: „warsztat” czy beczka. Z powodu braku pełnego materiału źródłowego rekonstrukcje niektórych z tych przedmiotów dotychczas nie powstały bądź nie zostały wystarczająco wiernie odtworzone. Teraz to się zmieni i odwiedzający nową wystawę w Oddziale Martyrologii Radogoszcz będą mogli sensorycznie ocenić efekty naszej pracy.

Warty podkreślenia jest również fakt, że w oparciu o przewertowany materiał źródłowy udało się stworzyć, dotychczas niepełną, listę więźniów ocalałych z masakry na Radogoszczu. Spis ten obejmuje personalia blisko 30 osób. Szczególne znaczenie mają w tym wypadku również zeznania kilkunastu z nich, które z wieloma szczegółami relacjonują przebieg tragicznej nocy z 17 na 18 stycznia 1945 r. Materiał ten w różnej postaci trafi na nową ekspozycję poświęconą spaleniu więzienia. Jednym z rozwiązań aranżacyjnych będą wspomniane już stanowiska odsłuchowe z lektorem.

Kwerenda w Oddziale Łódzkim IPN doprowadziła również do odnalezienia niezwykle interesujących pod względem ekspozycyjnym dokumentów związanych z osobą komendanta więzienia na Radogoszczu. Mam w tym wypadku na myśli oryginalny dowód osobisty ze zdjęciem Waltera Peltzhausena oraz jego książeczkę wojskową. Pozyskanie od IPN zgody na wypożyczenie tych wyjątkowo cennych dokumentów i wkomponowanie ich w przestrzeń ekspozycyjną podniesie niewątpliwie wartość nowej wystawy. Nie mniejszą rolę odgrywać będą nowe spisy więźniów Radogoszcza, które pozyskało nasze Muzeum w formie daru od Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD). Znalazły się one wśród większej partii dokumentów jakie zasilily zasoby biblioteki muzealnej.

Wreszcie za jedno z najciekawszych ustaleń źródłowych, które największym piętnem odcisnęło się na przestrzeni ekspozycyjnej należy uznać informację o przywożeniu na Radogoszcz więźniów specjalnie okratowanym tramwajem-więźniarką oznaczonym literą „S” (od „Sonderwagen”, pol. wagon specjalny) nazywanym przez Polaków „suką”. Informacja ta w połączeniu z faktem, że tramwaje stanowiły istotny element pejzażu łódzkich ulic z okresu okupacji niemieckiej 1939-1945, stała się impulsem do wkomponowania repliki tramwaju Lilpop 3 we fragment nowej ekspozycji dotyczącej Kraju Warty. Tramwaje były w tym czasie dla mieszkańców miasta najważniejszym środkiem transportu zbiorowego. Po przejściu władzy w mieście przez Niemców zaczęły być wykorzystywane przez okupanta jako instrument pomocniczy do realizacji polityki eksterminacyjnej wobec mieszkańców miasta. Jak wynika z zeznań i wspomnień naocznych świadków przyszli więźniowie byli bardzo często przewożeni tramwajami do zlokalizowanych na obszarze Łodzi miejsc odosobnienia oraz wywożeni do podłódzkich lasów na masowe egzekucje (lasy lućmierskie pod Zgierzem, lasy pod Rzgowem).

3. Dobór eksponatów, konserwacja i aranżacja

Duża przestrzeń ekspozycyjna pod nową wystawę poświęconą historii więzienia na Radogoszczu wiąże się rzecz jasna z koniecznością zaaranżowania w nią bardzo znaczącej ilości eksponatów. Koresponduje to ściśle z dwoma kwestiami – pozyskaniem na wystawę nowych nabytków (autentycznych przedmiotów z epoki, replik lub rekwizytów) drogą zakupów lub darów oraz wytypowaniem odpowiedniej grupy eksponatów spośród tych, które znajdują się już w zbiorach Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi.

Należy podkreślić, że pierwsza kwestia dzięki dużemu zaangażowaniu pracowników Działu Zbiorów naszego Muzeum zakończyła się dużym sukcesem. W krótkim czasie udało się pozyskać kilkadziesiąt niezwykle atrakcyjnych wystawienniczo oryginalnych przedmiotów z epoki, a także rekwizytów z okresu II wojny światowej i dwudziestolecia międzywojennego. Znalazły się wśród nich: replika rikszy z czasów II wojny światowej, niemiecki cywilny rower Triumph, oryginalna skrzynka pucybuta z lat 20 lub 30. XX w. pochodząca z ul. Piotrkowskiej, drewniana beczka z metalowymi obręczami z lat 40. XX w., niemiecka kasa fiskalna z przełomu lat 20. i 30. XX w., dwa niemieckie aparaty z lat 30. XX w. (jeden przenośny, drugi stacjonarny), zestawy mebli z epoki II wojny światowej (2 stoły z krzesłami, komoda), stare walizki wykorzystywane na planie filmu „Lista Schindlera” Stevena Spielberga zakupione od Łódzkiego Centrum Filmowego, przyrządy aptekarskie i lekarskie (waga z odważnikami, szklane butelki apteczne, leki we fiolkach, szafka lekarska), niemiecki projektor filmowy marki „Siemens” z lat 30. XX w., zestaw butelek po piwie z okresu II wojny światowej oraz eksponaty związane z funkcjonowaniem i symboliką III Rzeszy (portret, statuetka i papierośnica, zestaw niemieckich sztuczków i kieliszków wraz z karafką).

Ponieważ projekt wystawy zakłada odtworzenie jednej z łódzkich ulic z okresu okupacji niemieckiej w Łodzi niemal wszystkie wymienione przedmioty zostaną wkomponowane w nową ekspozycję. W ten sposób zrekonstruowane zostaną witryny sklepowe, kawiarnia, apteka i zakład fotograficzny, zaś ich uzupełnieniem będą ówczesne środki transportu: tramwaj, riksza, rower, a także wzmiankowana skrzynka pucybuta. Warto również nadmienić, że drogą darów zasoby naszego Muzeum wzbogaciła ciekawa kolekcja grypsów i unikatowych fotografii związanych z więzieniem na Radogoszczu. Znajdą one niewątpliwie swoje miejsce na nowej wystawie.

Fot. Jakub Bossowski

Druga kwestia wiązała się z odpowiednim wyselekcjonowaniem eksponatów z własnych zasobów muzealnych, związanych tematycznie ze sprawą Radogoszcza. W wyniku prac zespołu przygotowującego nową wystawę powstała bardzo obszerna lista około 500 eksponatów, na której znalazły się zarówno: archiwalia – dokumenty, listy, grypsy, mapy, szkice itp., ikonografia – fotografie i pocztówki, jak również muzealia: broń, mundury, przedmioty życia codziennego z okresu okupacji niemieckiej w Kraju Warty, narzędzia tortur i elementy wyposażenia personelu więziennego oraz pełniące w tym wypadku rolę relikwii przedmioty osobiste po osadzonych na Radogoszczu, jakie odnaleziono na pogorzelsku po spaleniu więzienia (medaliki, książeczki, portmonetki, okulary, kubki, sztucce, itp.). W efekcie żmudnej, choć nie zawsze dostrzegalnej na zewnątrz, pracy wykonanej przez Dział Zbiorów we współpracy z Panią Konserwator, każdy z eksponatów uzyskał odpowiednią dokumentację (opis merytoryczny, dokumentacja fotograficzna oraz szczegółowy opis stanu zachowania). Ponadto eksponaty, których stan zachowania nie był na tyle dobry by trafiły one do gablot, poddane zostały gruntownym zabiegom konserwatorsko-restauratorskim wykonanym w nowej Pracowni Konserwacji Zbiorów przez wykwalifikowanego Konserwatora Dzieł Sztuki.

WIELKA ZBIÓRKA EKSPONATÓW DLA RADOGOSZCZA

W związku z przebudową oraz zmianą ekspozycji w Oddziale Martyrologii Radogoszcz, poszukujemy nowych eksponatów i pamiątek dotyczących więzienia na Radogoszczu oraz Łodzi i regionu w okresie II wojny światowej.

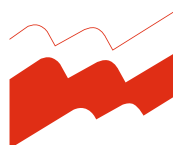
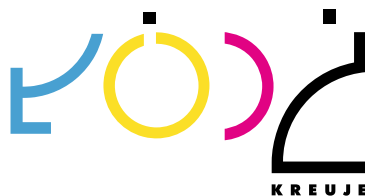
Zainteresowani jesteście:

- pamiątkami po więźniach
- fotografiami
- dokumentami
- przedmiotami codziennego użytku

Tym samym wszyscy darczyńcy staną się współautorami tego także ważnego przedsięwzięcia, przyczyniając się do upamiętnienia ofiar Radogoszcza i budowania historii miasta.

**WSZYSTKICH ZAINTERESOWANYCH
PROSIMY O KONTAKT:**

**zbiory@muzeumtradycji.pl
42 620 05 86**

**Muzeum
Tradycji
Niepodległościowych**
w Łodzi

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

Zrealizowano w ramach zadania pod nazwą
*Zabrał ich ogień... Piekło więzienia na Radogoszczu w świetle losów ludności
Kraju Warty w okresie II wojny światowej,*

dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.